

KATTEURTER

NEPETA, TEUCRIUM, VALERIANA, ACTINIDIA

Nepeta cataria

Den første, der omtaler plantens tiltrækning på katte, er Albertus Magnus (1200-t.): *fabulose etiam traditur de ea impraegnantur catta*.¹ Agrippa af Nettesheim skriver o. 1500, at katte holder meget af *nepeta*, man hævder katten befrugtes, når den gnider sig mod planten, der således erstatter en manglende hankat.² Henrik Smids ny *Urtegård* 1577, s. 3: *katte haffue stor tidkørtning oc lyst i denne urt / som mand kand see / naar hun leggis for dem*. Dodonaeus forklarer o. 1580 navnet *kattekruid* med, at *katte har stor fornøjelse ved denne urt, thi ofte ser man dem tiltrækkes af dens liflige lugt, de gnider sig mod og ruller sig over den og æder med stor lyst stykker af bladene*.³

Senere urtebogforfattere kolportererede det *without ascertaining its truth*.⁴ Eksempelvis hedder det i I.P. de Tournefort's *Institutiones Rei Herbariae* 1700 (ed. 1719): *har en kat lugtet (men ikke set) urten, løber den derhen, kysser og kæler for urten, vender gang på gang tilbage, og efter meget længe med mærkelige attituder at have gnedet sig mod den, æder den til sidst planten og ødelægger den totalt*. Ifølge Hornemann's *Dansk oekonomisk Plantelære* 1806, s. 368 *sønderrive kattene den ... især i tørret tilstand, og kunde endog finde den i herbarier mellem andre tørrede planter*.

Foto: Håkan Tunón.

Tiltrækningen på katte omtales helt frem til nutiden. *Kattene har en meget ejendommelig lyst til denne urt, sætter sig oven på den og væder den med deres urin* (1910): *Det er et faktum, at katteurten i Botanisk Have i København må beskyttes med et stærkt ståltrådsnet, fordi kattene ellers om natten boltrer sig lovlig meget i den. Plantens lugt minder meget om den stramme stank, de fleste kender fra rovdyr burene i zoologiske haver* (1919).⁶ *Når planten er tør (eller friske planter brydes itu), gør katte sig enhver anstrengelse for at rulle sig i bladene, og i ekstasen kan de ødelægge planten. Men bliver plantens æteriske olie ikke under plantning eller pasning spredt til*

luften, synes de uinteresserede (1963).⁷ I haver må planten værnes omhyggeligt til efter blomstringen, frøene rører katte som regel ikke – deraf talemåden: *If you set it, the cats will get it; if you sow it, the cats won't know it* (1956).⁸

Botanikeren Font Quer (Barcelona): *I min have, hvor der ikke er mangel på katte, er det umuligt at dyrke denne plante, kattene odelægger den.*⁹ Med en trapper som hjemmelsmand fortæller en kanadisk jæger, at ingen dyr af kattefamilien (Felidae) kan modstå lugten af katteurt-olie; gnides fælden dermed og er lokkemaden råddent kød, går dyrene uvægerligt i den.¹⁰

Den italienske anatom Gabriel Falloppio (1600-t.) oplyser, at planten lægges ved fiske-redskaber for at den med sin stærke lugt skal øge fangsten.¹¹ Som andre stærktlugtende vækster blev *Nepeta cataria* lagt i eller gnedet mod bikuber for at lokke en sværm derind.¹²

Amerikaneren Neil B. Todd blev 1963 dr. phil. på en afhandling om *The Catnip Response* (Harvard University, Cambridge, Mass.) og kan stort set bekræfte de ovennævnte oplysninger. I hans forsøg med huskatte reagerede 69 procent positivt på den tørre droge eller plantens æteriske olie. Reaktionen har fire faser. Når katten får fært af *Nepeta cataria*, snuser den sig frem mod og lokaliserer duftkilden. Det varer sjældent mere end et minut. Derefter begynder katten at slikke på og/eller tygge bladene, imens rystes hovedet ofte til siderne og øjnene har et fraværende udtryk. Denne fase varer op til fem minutter. Under tredje fase gnides dyrets hage og kinder mod planten. I fjerde og sidste fase stiger dyrets ophidselse til ekstase: det lægger sig på siden eller ryggen, gnider hele kroppen mod planten eller lader den rulle frem og tilbage over den. Hele reaktionen varer sjældent mere end 15 minutter.

De to sidste faser svarer i store træk til kattens indledende parringsleg (frieriet), den brunstige hunkats reaktion på hankattes

afsatte urinlugt svarer ofte til den på *Nepeta cataria*. Adfærden er imidlertid omtrent den samme også hos kastrede katte; kønshormoner synes således ikke at spille ind.

Sensibiliteten over for *Nepeta* er tilsyneladende karakteristisk for Felidae. Løver, tigere, leoparder, jaguarer, lossere, pumaer opførte sig ligesom tamkatte, når tørre Nepetablade blev anbragt i deres nærhed. 14 af 16 løver kom i voldsom affekt (de to øvrige var gruppens ældste og yngste dyr). En ung tiger snusede til bladene, gjorde straks et højt spring med samtidig uriner, faldt så ned fladt på ryggen, skrabad med poterne og dunkede hovedet mod burets væg.

Slægten *Nepeta* er hjemmehørende i den gamle verden, og det vides ikke, om alle eller mange af dens arter producerer flygtige substanser, som bevirker en frieri-lignende reaktion hos katte.

Størsteparten af de herhen hørende synonymmer¹³ er utvivlsomt "bog-navne" oversat fra tyske urtebøger. *Katzenkraut* kan i oldhøjtydske glossarier føres tilbage til 1300-t.; før-linnéisk kaldes den bl.a. *mentha cataria*, *mentha felina*, *felina cataria* og *herba felis*.

Kattört 1638ff., *-mynta* 1640ff., *-leka* og *-lusta* 1694ff.; da. *kattemynte* o. 1450ff., *-urt* 1534ff., *-glæde* 1648, o. 1700, *-lyst* (konstrueret) 1793–1821; ty. *katzennagel* 1400-t., *-wadel* 1482, *-wedel* 1515, *-münze* 1532ff., *-balsam* o. 1790ff., *-liebe* 1770– o. 1790, *-nessel* 1777– o. 1790; holl. *kattekruid* 1644ff.; fr. *chataire* 1809, *herbe aux chat*, *mentha de chat*; eng. *catmint* (også dog-mint), *catnip*; it. *gattara*, *erba gatta*, *mente dei gatti*; sp. *hierba gatera*, *mata de gato*; rum. *catusmica*; russ. *koshatsha mnjata*. Indianere i den kanadiske Quebec-provins: *ta-kos as-ti-hen-te* 'katteurt'.

Forekomsten ved gærder omkring huse og landsbyer tyder på, at den er forvildet fra tidligere dyrkning som lægeplante. Urtebøgernes ofte usikre eller fejlagtige oversættelse af tyske kildekrifters plantnavne skaber tvivl om

det botaniske tilhørsforhold. *Nepeta*, *Calamentum* o.s.v. kan også gælde bl.a. *Mentha*, *Marrubium* og *Valeriana*.

Harpestræng-afskrifter o. 1300 hævder, at gravid kvinde aborterer, hvis hun spiser planten eller blot lægger den på underlivet,¹⁴ Henrik Smids ny *Urtegård 1577*, at vindekokt eller dampbad stiller uterusmerter, uddriver menses og placenta. Simon Paulli's *Flora Danica 1648*, s. 193: *Medici bruge denne Urt ofte til Bad / som de skal bade sig udi / som ere wfructsommelige / oc Tiderne icke vel ville flyde for*. Men Paulli føjer til, at man næppe kan få nogen kvinde til at indtage denne ildesmagende drik. Drogen er også benyttet som afrodisiakum: so ein frau will von ihren mann oder bulen seer lieb gehabt sein, so soll sie ihn zu essen geben *katzenkraut* (1700-t.).¹⁵

Tysk folkemedicin har et udtræk af *Nepeta cataria* for sot og hysteri, planten tygges mod tandpine.¹⁶ En te af *catnip* er god for nervøse mennesker (Alabama, Illinois).¹⁷ Det påstås også, at den mest besindige mand bliver vred og stridslysten efter at have tygget roden. H. Gams ventilerer endda den mulighed, at planten ligesom *Amanita muscaria* gav "berserkerang". Dette bekræftes til dels af to amerikanske psykiatere B. Jackson og A. Reed,¹⁸ der i 1968 blev opmærksom på anvendelsen af *Nepeta cataria* som narkotikum.

Europæiske og amerikanske dyreforretninger sælger et ekstrakt på aerosoldåse eller den tørrede herba. Det er blandt kattevenner velkendt, at man hermed kan gøre dyrene glade, tilfredse og ligesom berusede. Dette har rimeligvis ført til, at narkomaner prøvede denne droge som erstatning for Cannabis og LSD. De tørre blade ryges, ekstrakt sprøjtes i pibetobak eller cigaret. Jackson og Reed referer fire sygehistorier. Alle oplyser, at der kræves betydeligt større kvanta *Nepeta* til opnåelse af samme effekt som hash, ekstraktet giver en hurtigere og efter sigende mere intens virkning. En tyveårig student havde røget hash to

gange ugentlig halvandet år og taget LSD fire gange; han røg *Nepeta* fire gange og opnåede en virkning omtrent som med hash, det var dog *slightly less enjoyable*.

Nepeta cataria indeholder en æterisk olie med bl.a. α - og β -citral, geraniol, carvakrol (2-metyl-5-isopropyltenol, forekommer i andre Labiater såsom *Thymus vulgaris*, *Origanum vulgare*, *Satureja hortensis* og skærmplanten (*Levisticum officinale*), endvidere nerol, spor af thymol og pulegol samt lakton, nepetol og nepetalakton; sidstnævnte er iflg. Neil B. Todd den substans, som udløser reaktionen hos katte.¹⁹

Teucrium marum

Labiater hjemmehørende i det vestlige Middelhavsområde; dens særprægede lugt (omtrent som amylnitrit eller mastiks) tiltrækker katte.

Plantens synonyme²⁰ blev sandsynligvis lånt fra *Nepeta cataria*: da. *katteurt* 1640–1840, *-glæde* 1820, *-plante* 1916; ty. *katzenliebe* 1770, 1833, *-kraut* 1781ff., *-gamander* 1898; holl. *katte(n)kruid*; ital. *morella del gatto*, (dial.) *arba da gatti*; sp. (katal.) *herba dels gats*; rum. *catushnica*.

Kalzenliebe

weil ihr geruch den katzen sehr angenehm ist, so dass sie allerhand wunderlich geberden dabey machen; sie gehen auch deswegen der pflanze sehr nach, und Miller in seinem *Gartenlexicon* macht die anmerkung, dass, wo nur wenige pflanzen an einem orte stehen, solche von den katzen, wenn sie dazu kommen können, verderbt werden, wo aber mehrere derselben beysammen stehen, so rühren sie dieselbe nicht leicht an (1781).²¹

Man nødes til i haver at omgive den med et jerngitter på grund af dens lugt, der lokker katte fra

Teucrium marum, ur Woodville, W., Hooker, W. J. & Spratt, G., *Medical Botany*, 3:e udplagan., 1832.

alle sider, gør dem ligesom tossede og brændende af gejlheds ild, så de bider i planten, ruller sig over den, befrugter den med meget salt (urin), ja endda med deres sæd (1769).²² – Så meget holder katte af den, at den i haver kun kan dyrkes under trådnet (1955).²³ Det gælder bl.a. i Københavns botaniske have; her finder man om morgenen ofte tegn på, at katte prøvede at trænge ind til planten.²⁴

Teucrium marum indgik i et rævelokke-middel,²⁵ dens gennemtrængende lugt blev

benyttet som ”fært” for bl.a. måre (Martes) jf. *marderkraut* 1770, *-witterung* 1889²⁶ og skulle også kunne holde myrer borte: *ameisenstöckl* (Oberlausitz).²⁷

Planten har haft en lang række medicinske applikationer, bl.a. som diuretikum, emmenagogum og afrodisiakum.²⁸

Valeriana

Om denne *katteleka* 1670ff. hedder det allerede 1485 i *Hortus sanitatis: die katzen ryben sich an diss krut und werffen dar widder yren samen, und darumb sal diss verwahret werden vor katzen dass zu artzney gebraucht sal werden*.

Hertil refererer mange synonymmer:²⁹ da. *katteurt* 1533–1789, *-rod* 1600-t., 1820, *-glæde* 1820; ty. *katzenkraut* 1400-t. og flg., *-wurzel* 1500ff., *-schreck* Emsland, *-schlaf* Baden, *-geil*, *-baldrian*, *-blume*, *-nagel* (*V. celtica*), *geil* Altkirch (skal lugte som brunstig kat); eng. *cat's love*, *-trail* (trail = drage, tiltrække); fr. *herbe aux chats*; russ. *koshats'ij koren* 'katterod'; sp. *hierba de los gatos* 'kattenes urt'; port. *erva-dos-gatos*, *raiz del gato* 'katterod'; arab. *hasiset el-hurr* 'katteurt'.

Den tyske botaniks tre ”fædre” Brunfels, Fuchs og Bock (1500-t.) påstår, at katte styrker deres syn med roden *und werffen daran iren samen und verunreynigen es*. Wm. Turner's *Herball* 1568:³⁰ vil man prøve rodens virkning på en kat, skal roden tørres, til lugten kommer frem; den er ikke behagelig, minder om ny læder eller endog dyvelsdræk, men elskes af katte så meget, at de leger med roden. Simon Paulli i *Flora danica* 1648, s. 143: det er højligt at forundre sig over, hvor meget katte forlyster sig med baldrians lugt.

Linné har intet herom i sin *Örtabok* 1725, men på ekskursioner ved Uppsala 1747 sagde han:³¹ *kattor älska den såsom Marum och Nepeta rätt mycket, så at när den fånges up i rum der de*

äro inne, intagas de såsom af en särdeles rörelse samt smeka sig kring om stället der denna är uphängd ... af roten bli kattor förtjusta – og 1748: katterna äro ganska begärliga på roten af denna.³²

Iflg. C. G. Rafn 1796³³ springer katte til vejs efter et glas med baldrianolie, og Horne-mann 1806 mener, plantens lugt kan *opvække en slags galskab hos dem*, thi de river planten itu og kan finde den endog blandt andre tørrede urter i herbarier.³⁴ Rich. Dybeck forklarede katteleka med, at *kattor troddes, serdeles mot oväder, gerna upphålla sig vid örten*,³⁵ hvilket fik F. C. Schübeler til at skrive denne kommentar: *Man har troet, at katte når et uvejr nærmer sig gerne vil opholde sig ved denne plante. Uagtet jeg, oprigtig tilstået, holder af kattene, har jeg aldrig mærket dette, men derimod mange gange set, at katte med tilsyneladende velbehag gnider sig mod roden og af og til tygger på den*.³⁶

Man kunne med *Valeriana* hindre, at en kat søgte bort fra huset (Colmar).³⁷ Hvor planten dyrkes til medicin, må helst ikke være katte; de ville forstyrre folks nattesøvn.³⁸ En gammel schwabisk talemåde lyder: *Du streichst dich wie die Katz um den Baldrian*.³⁹ Kattens ”kærlighed” til baldrian er det afslørende motiv i Poul Moos’ kriminalhørespil *Weekend-Mordet* (1949).

Blomsternes stærke duft minder om *Sambucus nigra*, rodens lugt har man sammenlignet med stanken fra sure tæer (fodsved), kattens ekskrementer og lugten fra hunkattens genitalia, hvilket kunne forklare en afrodisiakisk virkning på hankatte: den tørre droge eller baldriandråber gør dem marsgalna.⁴⁰ Professor Aug. Mentz fortæller, at han som apotekerlærling tilberedte en medicin af roden og duften fra dekoktet lokkede snesevis af katte til apotekets gård.⁴¹ Man har iagttaget, at kattens pupiller udvider sig, når den mærker lugten.⁴² Forstfolk, gartnere o.a. brugte i lange tider *Valeriana* som lokkemiddel for katte, der gjorde skade. I fælder med baldrianrod fanges

Vänderot, *Valeriana officinalis*, ur Charlotte von Schéele, *Apoteksväxter*, 1906.

sjældent hankatte, kastrederede føler sig slet ikke tiltrukket af lugten.⁴³

Alexandre Dumas fortæller i *Les Mohicains de Paris*, at professionelle kattefængere brugte roden til fælder på hustagene. Man har plantet *Valeriana* ved skovfogedboliger for at lokke vilde katte til fælder.⁴⁴ Men også rottefængere skal have benyttet roden som lokkemad – rotter flygter for lugten af *Nepeta* – og baldrianrødder i lommen var måske Hamelnrottefængerens hemmelighed.⁴⁵ Roden blev lagt i ilderfælder for at lokke dem derind, og bundet til fiskeketchere og -garn;⁴⁶ den skulle virke tiltrækkende på foreller og bruges som et hemmeligt middel til at øge fangsten, idet

regnorm (maddingen) gnides med roden (Kärnten).⁴⁷ Jægere blandt Ramah Navaho indianerne i New Mexico gnider kroppen med *Valeriana acutiloba* for at lugten skal drage vildt til dem,⁴⁸ hos Thompson indianerne i British Columbia drikker jægerne et dekokt af *V. silvatica* eller *V. sitchensis* og bader kroppen dermed, lugten skal gøre dyrene tamme, så man lettere kan komme dem på skudhold.⁴⁹

Den æteriske olie og alkaloider i radix valerianae har som bekendt en beroligende indflydelse på både dyrs og menneskers centralnervesystem. Det kunne forklare en folkemedicinsk anvendelse som "afrodisiakum": Vil du gøre godt venskab mellem mand og kvinde, så tag *Valeriana*, stød det til pulver og giv det at drikke i vin (1400-t.),⁵⁰ men står i modstrid med en oplysning af alkymisten og botanikeren Thurneysser 1693: tygger man lidt af roden, bliver man skrækkelig vred; i middelalderen skal en bøddel, der ellers var en venlig mand, have tygget baldrianrod for at få mod til at udføre henrettelser.⁵¹

Actinidia

Actinidia polygama kaldes i Japan "kattemedicin". Uagtet planten ikke har nogen særpræget lugt eller smag, virker den på Felidae stærkere end *Nepeta* og *Valeriana*. Det hævdes endog, at hvor kulsviere brænder grene, hvorom denne plante slyngede sig, samles katte langvejs fra omkring milen, triller sig på jorden og er ligesom berusede. Om en gartner i Boston berettes, at to eksemplarer indført som prydblant blev bidt itu af kate; året efter satte han over hundrede *Actinidia* i et koldhus, de tiltrak alle nabolagets katte og blev helt ødelagt, kun to eksemplarer kunne reddes og måtte beskyttes under trådnæt.⁵² Japanske forskere har identificeret de substanser, der virker tiltrækkende på katte, som actinidin og matatabilakton.⁵³

Katteleke eller vänderot (*Valeriana officinalis*), ur *Christian Egenolff, Herbarum, arbum, fruticum, frumentorum ac leguminem, Frankfurt, 1546.*

KILDEHENVISNINGER

- 1 Magnus, Albertus, 1867, *De vegetabilibus* VI, ed. E. Meyer & C. Jessen, Berlin, s. 397.
- 2 Nettesheim, Agrippa af, 1533, *De occulta philosophica*, Coloniae, cap. 17, cit. efter Linné, Carl von, 1957, *Örtabok 1725*, Stockholm, s. 166.

- 3 Dodonaeus, Rembert, 1583, *Stirpium historiae* I. 4, Antwerpen, s. 14, jf. Dodonaeus, Rembert, 1644, *Cruidtboek 1608*, Antwerpen, s. 135f.
- 4 Prior, R. C. A., ³1879, *Popular names of British plants*, London, s. 40.
- 5 Beauquier, C., 1910, *Faune et flore pop. de la Franche-Comté* 2, Paris, s. 226.
- 6 Heide, Fr., 1919, *Midtsjælland i de gode gamle Dage*, København, s. 221. Digteren Otto Gelsted tilskriver Malva en afrodisiakisk virkning på katte (*Strå op og tænd lys*, 1948, København, s. 74), hvilket må skyldes en forveksling med Nepeta.
- 7 Coon, Nelson, 1963, *Using plants for healing*, New York, s. 164.
- 8 Coats, Alice M., 1956, *Flowers and their histories*, London, s. 182.
- 9 Quer, P. Font, 1962, *Plantas medicinales*, Barcelona, s. 665.
- 10 Verrill, A. Hyatt, 1939, *Wonder plants and plant wonders*, New York & London, s. 196.
- 11 Cit. af Linné [note 2], s. 166.
- 12 Pieper, Rich., 1897, *Volksbotanik*, Gumbinnen, s. 270; Krauss, Fr., 1943, *Nösnerländische Pflanzennamen*, Beszterce-Bistritz, s. 285.
- 13 Bauhin, K., 1671, *Pinax theatri botanica*, Basel, s. 228; *Runa*, 1845, s. 49; Lyttkens, Aug., 1904–15, *Svenska växtnamn*, Stockholm, s. 298; Lange, Johan, 1960, *Ordbog over Danmarks Plantenavne* 2, København, s. 109f.; Marzell, H., 1913, *Die Tiere in deutschen Pflanzennamen*, Heidelberg, s. 98, Marzell, H., 1972, *Wörterbuch d. deutschen Pflanzennamen* 2, Leipzig, s. 309f.; Fischer, Herm., 1929, *Mittelalterliche Pflanzenkunde*, München, s. 276; Grigson, Geoffrey, 1955, *The Englishman's Flora*, London, s. 327; Rousseau, Jacq. & Raymond, Marcel, 1945, *Études ethnobotaniques Québécoises*, Montréal, s. 58.
- 14 Harpestræng, 1908–20, *Gamle danske urtebooger ...*, ed. Marius Kristensen, København, s. 72f., 154.
- 15 Pieper [note 12], s. 271.
- 16 Marzell, H., ³1935, *Neues illustriertes Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 333.
- 17 Browne, Ray B., 1958, *Popular beliefs and practices from Alabama*, Berkeley, s. 82.
- 18 *Journ. Amer. Med. Ass.* 207, 1969, s. 1349f.
- 19 *Ibid.*; Müller-Dietz, Heinz, Kraus, Eva-Maria & Rintelen, Kurt, 1968, *Arzneipflanzen in der Sowjetunion* 4, Berlin, s. 70; *Journ. Amer. Chem. Soc.* 63.6, 1941, s. 1558–1563, 64.8, 1942, s. 1828–1831 og 77, 1955, s. 1599–1605.
- 20 Lange [note 13], s. 699f.; Marzell [note 13]; Roland, E., 1910, *Flore populaire* 8, Paris, s. 172; Penzig, O., 1924, *Flora popolare Italiana* 1, Genova, s. 487; Font Quer [note 9], s. 647.
- 21 Linné, Carl von, 1781, *Vollständiges Pflanzensystem ...* 7, ed. Hottuyn, Nürnberg, s. 395f.
- 22 Bomare, V. de, 1769, *Naturhistorie* 5, ed. H. v. Aphelen, København, s. 251.
- 23 Sterne, C. & Enderes, A. von, 1956, *Unsere Pflanzenwelt*, Berlin, s. 439.
- 24 Meddelt af gartner Hans Andersen; de 25 år, han har arbejdet i haven, måtte *Teucrium marum* altid dækkes med trådnæt.
- 25 Hansen, H. P., 1943, *Kloge Folk* 2, København, s. 114 (Erik Lassens cyprianus); optegn. 1915 af Fr. Heide på Sorøegnen.
- 26 Ernsting, A. C., 1770, *Nucleus totius medicinae quinquepartitus* 2. *Lexikon pharmaceuticum*, Lemgo, s. 774; Schulze, C. F., 1889, *Pharmaceutische Synonyma*, Berlin, s. 85.
- 27 Miltitzer, Max, 1938, *Grüne Lausitz*, Bautzen, s. 56.
- 28 *Mern. del Museu de Ciencies Naturals de Barcelona*, 1924, s. 8.
- 29 Lyttkens [note 13], s. 147f.; *Runa*, 1845, s. 49; Lange [note 13], s. 779f.; Marzell, *Tiere* [note 13], s. 98, og utrykt Marzell til *Wib. dt. Pflanzennamen*; Fischer [note 13], s. 287; Grigson [note 13], s. 358; Beauquier [note 13], s. 327; Font Quer [note 9], s. 758; Martinez, Max., ⁴1959, *Plantas medicinales de Mexico*, Botas, s. 337.
- 30 Cit. efter Grigson [note 13], s. 358.
- 31 Linné, Carl von, 1952, *Herbationes Upsaliensis I. Herbationerna 1747*, Uppsala, s. 24, 42.
- 32 *Botaniska notiser*, 1950, s. 265.
- 33 Rafn, C. G., 1796, *Danmarks og Holsteens Flora* 1, København, s. 439f.

- 34 Hornemann, J. W., 1806, *Dansk oekonomisk Plantelære*, København, s. 34.
- 35 *Runa*, 1845, s. 49.
- 36 Schübeler, F. C., 1885, *Norges vextrige* 1, Christiania, s. 606.
- 37 *Elsäss. Wörterb.* 2, ÅR, s. 861, sml. enquête i *Kosmos*, 1913, hft. 5, XVIII.
- 38 Hewe, Nils, 1952, *Låkevaxter*, Stockholm, s. 180.
- 39 *Schwäb. Wtb.* 1, ÅR, s. 586.
- 40 Hewe, Nils, 1939, *Välsignade växter*, Stockholm, s. 222; Bergmark, Matts, 1961, *Vallört och vitlök*, Stockholm, s. 220.
- 41 *Berlingske Tidende*, 3/6 1965.
- 42 Nielsen, Harald, 1965, *Lægeplanter og troldomsurter*, København, s. 333.
- 43 *Kosmos* 11, 1914, s. 228, sml. Bolin, Lorentz, 1948, *Blommorna och människan*, Stockholm, s. 213; med Valerianaolie får man hela traktens bankatter i fällen; Browning, Gareth H., 1936, *The book of wild flowers* 2, London, s. 172.
- 44 *Pharm. Tijdschrift voor België* 32, 1955, nr. 10.
- 45 Coon [note 7], s. 218.
- 46 *Nyt Magazin f. Næringsstanden* 1, 1801, s. 84, jf. 8, s. 78; Tang Kristensen, E., 1883, *Jyske Folke-minder* 6, København, s. 370.
- 47 Söhns, Franz, 1907, *Unsere Pflanzen*, Leipzig, s. 124.
- 48 Vestal, Paul A., 1952, *Ethnobotany of the Ramah Navaho*, Cambridge, s. 45.
- 49 Teit, James A., 1930, *Ethnobotany of the Thompson Indians of British Columbia*, (44th ann. rep. Bur. Amer. Ethn.), Washington, s. 506; nogle mener, at er kroppen vasket med dekoktet, kan vildtet ikke få fært af jægeren.
- 50 *Zeitschr. d. Ver. für Volkskunde* 1, 1901, s. 323, sml. Brunfels, 1532, *Contrafayt Kreuterbuch*, Strassburg, s. 117: *macht holdtselig, eyns und fridsam, wo zwey des wassers drincken.*
- 51 *Zeitschrift für deutsche Mythologie* 1, 1853, s. 446.
- 52 *Vor Jord* (tillæg til "Frem"), 1906, s. 700 efter *Science*; Coats, Alice M., 1963, *Garden shrubs and their histories*, London, s. 13f.
- 53 *Bull. Chem. Soc. Japan* 32.4, 1959, s. 315f., 32, 1960, s. 1157 og 33, 1961, s. 712.